

4. Мифология. Большой энциклопедический словарь / гл. ред.: Е. М. Мелетинский. – 4-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 736 с.
5. Потебня, А. А. Обзор поэтических мотивов колядок и щедривок / А. А. Потебня // Русский филологический вестник. Т. XV.– Варшава. – 1886. – № 415. – С. 568.
6. Словник символів / за заг. ред. О. І. Потапенко, М. К. Дмитренка. – К. : Редакція часопису «Народознавство», 1997. – 156 с.
7. Сосенко, К. Різдво-Коляда і Щедрий Вечір: Культурологічна оповідь / Ксенофонт Сосенко. – К. : Укр. письменник, 1994. – 286 с.
8. Українські замовляння / упоряд. М. Н. Москаленко; авт. передм. М. О. Новикова. – К. : Дніпро, 1993. – 309 с.

Стаття надійшла 09.10.2016 року

УДК 398 – 053.2(477)

Оксана Циганок, Олександр Санівський
(Умань, Україна)
e-mail: ksana-vania@ukr.net

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИТЯЧОГО ФОЛЬКЛОРУ В КОНТЕКСТІ ТРАДИЦІЙНОЇ НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті проаналізовано дитячий фольклор як феномен української словесної культури, здійснено аналіз праць та збірників дитячого фольклору, видрукованих у другій половині XIX – на початку XXI ст. Увагу акцентовано на ролі фольклору у вихованні та розумовому розвитку дітей.

Ключові слова: дитячий фольклор, традиційна народна культура, українські народні казки, українські дитячі ігри, українські дитячі пісні, небилиці, скоромовки, прислів'я та приказки.

Цыганок О., Санивский А. Изучение детского фольклора в контексте традиционной народной культуры.

В статье рассматривается детский фольклор как феномен украинской словесной культуры. Авторами проведен анализ трудов и сборников детского фольклора, опубликованных во второй половине XIX – в начале XXI в. Акцентировано внимание на роли фольклора в воспитании и умственном развитии детей.

Ключевые слова: детский фольклор, традиционная народная культура, украинские народные сказки, украинские детские игры, украинские детские песни, небылицы, скороговорки, пословицы и поговорки.

Tsyhanok O., Sanivskyi A. Analysis of children's folklore in the context of traditional national culture.

In the article children's folklore was lighted up as the phenomenon of Ukrainian verbal culture. The author analyzed the works and collections of children's folklore printed in the second half of the 19th – early 20th century.

The attention was paid to the role of folklore in the education and mental development of children.

The author analyzed the programs of recording and studying children's folklore that were prepared and printed in mentioned period of time. Particular attention was drawn to the importance of everyday usage of Ukrainian children's folklore, was emphasized its inalienability from practical folk pedagogy, indissoluble unity with such important factors in education as a native language, spiritual traditions, folk customs and moral principles. The modern classification of children's folklore was proposed in the article.

Keywords: *children folklore, traditional folk culture, Ukrainian folk tales, Ukrainian children's games, Ukrainian children's songs, stories, patters, proverbs and sayings.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження дитячого фольклору в контексті традиційної народної культури, філософії дитинства і народної педагогіки, історії і культури, особливостей дитячого і народного світогляду нині є дуже актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дитячий фольклор досліджували К. Авдєєва, О. Афанасьєв, П. Бессонов, В. Богораз, В. Бойко, Б. Грінченко, К. Грушевська, Г. Довженок, Н. Загалада, П. Іванов, С. Ісаєвич, О. Капиця, К. Квітка, П. Кирєєвський, Ф. Колесса, І. Колпакова, В. Кудрявцев, О. Курило, М. Лановик та З. Лановик, О. Малинка, В. Милорадович, О. Нікіфоров, В. Пассек, Олена Пчілка, І. Сахаров, Н. Сивачук, Леся Українка, М. Таранько, О. Терещенко, П. Шейн, В. Ястребов, Хр. Ящуржинський та інші.

На використанні в навчально-виховному процесі фольклорних творів для дітей наголошували Г. Виноградов, О. Духнович, Є. Звягінцев, Н. Сивачук, Б. Соколов, Ю. Соколов, К. Ушинський тощо.

Окремі записи дитячого фольклору здійснювали В. Данилов, М. Данильченко, М. Номис, Є. Покровський, І. Франко, Д. Яворницький.

У своїх творах його використовували В. Біанкі, В. Бересов, О. Данько, Б. Житков, Д. Ємець, С. Маршак, Е. Мошковська, Т. Олександрова, К. Чуковський та інші.

Мета і завдання статті – здійснити аналіз та простежити розвиток дослідження дитячого фольклору в контексті традиційної народної культури.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Дитячий фольклор – феномен культури. Визнаючи його самобутність та оригінальність, навіть дослідники не завжди можуть визначити своєрідність певного різновиду фольклору, виокремити його в самостійну галузь знань.

Записування та дослідження дитячого фольклору почалося значно пізніше інших видів народної поезії.

Підкреслимо той факт, що умови життя і побуту поміщиків певною мірою залежали від селянського життя; діти поміщиків і дворян були під

доглядом няньок і дворових людей, які знайомили своїх вихованців із різними формами фольклору. У спогадах письменників (Олени Пчілки, Лесі Українки, К. Грушевської тощо), етнографів згадується про те, що вони зростали під впливом народної поезії. Навіть у гумористичному журналі XVIII ст. натрапляємо: «Багато батьків і матерів, коли діти по ночах не сплять, наказують їм казки розповідати» [12, с. 14].

Одним із перших почав збирати і записувати дитячий фольклор І. Сахаров. У «Сказаниях русского народа» (1837) він опублікував зразки деяких жанрів: забавлянки, колискову пісню, описи декількох дитячих ігор. У наступній книзі – «Песни русского народа» (1839) – були надруковані чотири колискові пісні.

У книгу «Быт русского народа» (1837) О. Терещенко також включив тексти потішок («Ладушки», «Сороки»), колискові пісні та описи ігор; збирачка К. Авдеева вперше подала живі замальовки дитячого побуту, тексти ігрових примовок та обрядових пісень, крім того, навела тексти колискових і забавлянок, які вона чула в дитинстві. «Раніше няньки, або якщо їх не було, мати або бабця, вкладаючи дитину спати, співали або примовляли оповідання чи приспиви. Звичайно, в них не було нічого дотепного чи поетичного, вони відображали побут і якісь особливі поняття про речі» [1, с. 240–246].

Новий етап у збиранні та узагальненні дитячих фольклорних творів як самостійного цілого починається з діяльності В. Даля. У 1842 р. дослідник видрукував збірки текстів різних фольклорних жанрів. Вагоме місце в них відведено і дитячому фольклору. Тексти, наведені вченим, були жанрово різноманітними: казка, описи ігор, дитячі пісні, небилиці, скоромовки, прислів'я та приказки.

На основі власних записів К. Авдеева видала невеличкий збірник дитячих народних казок «Русские сказки, рассказанные для детей нянюшкою Авдотьей Степановной Черепьевой» (1844), саме тоді вперше казка була визначена самостійним жанром. Книга була розрахована на читачів та тих, хто працював з дітьми. Дослідниця показала педагогічну та методичну цінність фольклорних матеріалів на відміну від текстів, стилізованих під фольклорні жанри.

Істотне пожвавлення збирацької та дослідницької діяльності спостерігається у другій половині XIX ст. під впливом суспільно-політичних змін, що відбувалися в Росії.

У 1855 році вийшов друком перший випуск «Народних російських казок» О. Афанасьєва, завершилося видання повного збірника у 1863 році. Учений розробив наукові принципи запису матеріалів, визначив методику обробки та публікації. Згодом дослідник опублікував книгу «Дитячі народні казки».

О. Духнович, обґрунтовуючи необхідність дотримання у вихованні принципу народності, ратував за викладання навчальних предметів рідною мовою, створення системи виховання з урахуванням історичних та національних традицій народу. Особливим засобом виховання вважав народну пісню, яка пробуджує любов до рідного краю. Виховна мета – виховання патріота і громадянина.

У 1868 році вийшла друком програма П. Шейна, у якій спеціальний розділ присвячено методиці анкетування у процесі записування дитячого фольклору. Аж до останньої третини ХІХ ст. до дитячого фольклору переважало зневажливе ставлення, він вважався елементом повсякденного життя, тому не виникала потреба записувати подібні матеріали.

П. Бессонов того ж року опублікував збірник «Дитячі пісні», у яких тексти вперше було згруповано за жанрами, до нього увійшли колискові пісні, забавлянки, примовки, пісні про тварин, колядки, казки, ігри і загадки. Критеріями відбору були популярність і художня цінність твору. У передмові до збірника укладач так окреслив завдання: «Пісні, що увійшли до збірника, з раннього дитинства знав я сам і співав з голосу і слів дорогої моєї годувальниці, а потім багаторічної моєї няні – Василіси Зіновіївни. Після того, ставши дорослим, я перевіряв завчені тексти зі зразками, записаними від інших, визнаючи справжніми лише ті, які явно – за всіма критеріями – вийшли із самого народу» [2, с. 25].

Недоліком збірника, за зауваженнями вчених, є відсутність паспортизації текстів, адже П. Бессонов друкував не тільки власні записи, а й тексти, отримані від інших респондентів. Редактором збірника був відомий композитор і музикознавець О. Серов. Було заплановано видання ще кількох випусків, адресованих дітям старшого віку, на жаль, плани так і не здійснилися. Незабаром книга П. Бессонова ввійшла в коло навчальної літератури та дитячого читання. Пізніше автор писав: «Селянам вона подобалася. Сім'ї інтелігентів захоплювалися, дивуючись її проникливості та “дивному” захопленню дітей» [3, с. 56].

Особливістю зразків дитячого фольклору, опублікованих у другій половині ХІХ ст., можна вважати їх педагогічну спрямованість.

У 1867 році вийшла друком книга К. Ушинського «Рідне слово», підготовлена для дитячого читання. Вона містила фольклорні тексти та уривки із творів відомих письменників, зокрема казки, пісні, загадки, потішки, скоромовки та прислів'я. Одночасно з книгою з'явилися методичні рекомендації, у яких К. Ушинський показав педагогічне і художнє значення народної поезії, прийоми роботи з текстами. Особливо акцентував педагог на казці, якій надавав перевагу: «Я рішуче ставлю народну казку вище за будь-які оповідання, писані спеціально для дітей освіченою літературою» [15, с. 37].

Першим справді науковим виданням дитячого фольклору вважають збірник П. Шейна «Російські народні пісні», який побачив світ у 1870 р. Дитячому фольклору в ньому було відведено спеціальний розділ, у який увійшло 122 тексти. Наприкінці ХІХ ст. у збірнику «Великорус» дослідник опублікував уже майже 300 зразків дитячого фольклору.

Результатом діяльності вченого стали «Чтения Общества истории и древностей российских при Московском университете» (1859), «Русские народные песни» (1870); у 1892 році побачила світ його основна праця «Великорусы в своих песнях, обрядах, верованиях, сказках, легендах».

Значна кількість публікацій дитячого фольклору виявилася розпорошеною по різних виданнях («Живая старина», «Этнографическое обозрение», «Губернские ведомости», «Известия Географического общества», «Труды Этнографического отдела Известий Общества любителей естествознания, антропологии и этнографии», «Памятные книжки земств», «Труды губернских архивных комиссий»).

Уперше місцевий ігровий репертуар намагався зафіксувати В. Кудрявцев, який збирацьку діяльність розпочав у 60-х роках ХІХ ст. У 1871 році В. Кудрявцев опублікував збірник «Дитячі ігри і пісеньки Нижньогородської губернії». Основну частину збірника склали описи дитячих ігор (усього 42 гри). Дослідник уперше вказав на своєрідність побутування лічилок, які не співають, а промовляють речитативом. Тексти скласифіковано відповідно до тематики: казкові, календарні, комічні, повчальні, колискові. Окремі групи становили забавлянки, лічилки і дражнили. У збірнику було наведено й тексти замовлянь. Розмежовано твори і за місцем побутування: вуличні, хатні і шкільні. Суттєвим недоліком, на думку дослідників, було те, що не завжди витримано меж жанру.

Своєрідним продовженням праці В. Кудрявцева стала книга «Дитячі ігри переважно руські» (1887) Є. Покровського. Для цієї праці було використано матеріал, що надсилався з усіх місцевостей Росії. На прохання допомоги відгукнулося більше 2000 добровільних помічників. Дослідник не обмежився фіксацією текстів та описів ігор, він провів їх аналіз, виокремив загальні прийоми та структурні елементи.

Є. Покровський перший порівняв ігри Русі зі схожими формами ігор інших народів. Як лікар, він убачав у дитячих забавках незамінну школу фізичного, розумового та морального виховання.

У 1889 р. вийшло друком дослідження П. Іванова «Игры крестьянских детей в Купьянском уезде», у якому були представлені записи народних ігор, колискових пісень, забавлянок, «чукикалок», небилиць, примовок, закличок і прозивалок.

В. Милорадович та Б. Грінченко також досліджували дитячий фольклор. Зокрема, В. Милорадович опублікував написані на Полтавщині дитячі ігри, а також колискові пісні з їх варіантами.

Не оминув увагою фольклор для дітей С. Ісаєвич, який зафіксував чималий за обсягом матеріал і розмістив його на сторінках того ж часопису у 1887 р., поділивши його на 4 групи: «Игры в мяч», «Игры в карты», «Палки и кости», «Сборная дружина».

На сторінках часопису «Київська старовина» (1894) В. Ястребов опублікував значну частину матеріалів досліджень дитячого ігрового фольклору.

Дослідник Уманщини Хр. Ящуржинський та О. Малинка підготували збірки етнографічних розвідок, які також були опубліковані в часописі «Київська старовина»: О. Малинка – «Родини і хрестини», де подав зразки колискових пісень, поширених на території Центральної України, а Хр. Ящуржинський – «Повір'я і обряди родин і хрестин», де надрукував 10 колискових пісень, записаних на території історичної Уманщини.

У 1898 р. у 5-му томі «Етнографічного збірника» було надруковано багато зразків дитячого фольклору, зібраного в Тернопільському, Бродівському, Стрийському, Долинському повітах.

Окремі записи дитячого фольклору здійснювали В. Данилов, М. Данильченко, М. Номис, Є. Покровський, І. Франко, Д. Яворницький.

Праці вітчизняних фольклористів та етнографів систематично з'являлися на сторінках часописів «Київська старовина» (у ХХ ст. «Україна»), «Этнографическое обозрение», «Етнографічний збірник».

Найбільш дослідженими виявилися ігри і колискові пісні, надруковані в усіх збірниках. З'явилися перші класифікації, недоліком яких можна вважати не завжди чіткі жанрові критерії, що призвело до певної мішанини, в окремих збірниках поряд з дитячим фольклором розглядалися весільні, історичні і навіть ліричні пісні. Складність уніфікації пояснюється загальним станом науки про фольклор, що існувала у ХІХ ст., відсутністю теорії окремих жанрів і визначенням ролі дитячого фольклору у народній культурі.

Фольклористи вважають, що саме з публікацій колискових пісень почалося наукове збирання та осмислення дитячого фольклору.

Укладачі збірників фольклорних творів відбирали насамперед твори, які можна було потім використовувати в дитячому середовищі. У більшості робіт ці тексти не розмежовано за жанрами. Дитячий фольклор вважали складовою фольклору.

Зокрема, Олена Пчілка впродовж усього життя вважала, що народна творчість несе потужний заряд морального виховання. Особисто збираючи зразки фольклору і привчаючи до цього своїх дітей, вона

прагнула, щоб українські діти відчули красу рідної мови і глибину мудрості народу.

Вважаючи, що дітей змалечку слід ознайомлювати з традиційними особливостями українського побуту, розвивати творчі смаки і, разом з тим, виховувати любов до свого рідного, національного, Олена Пчілка цілеспрямовано і систематично подавала народознавчий матеріал. Зокрема, на сторінках журналу «Молода Україна» знаходимо зображення гончарних виробів, писанок, узор вишивок, розповіді про них і навіть практичні поради, як, наприклад, вишивати.

Великий досвід виховання своїх дітей підказав Олені Пчілці, що вся діяльність дітей-дошкільнят, молодших школярів за формою нагадує гру. Зі скарбниці народної творчості письменниця подає різноманітні народні ігри. Вона переконана, що у грі розвиваються допитливість і кмітливість дітей, піднімається життєвий тонус, збуджуються емоції.

Неабияке педагогічне значення Олена Пчілка вбачала у гумористичних народних творах: сміховинках, жартівливих пісеньках, небилицях, дотепях. Особливо багато в часописі пісень-небилиць, що мобілізують дитину до активного мислення, загострюють розум, шляхом порівняння змісту пісні з реальним життям навчають бачити відносини і взаємозв'язки у навколишньому світі. До того ж такі твори пробуджують і виховують надзвичайно цінне почуття – почуття гумору.

Процес систематизації дитячого фольклору розпочався тільки у ХХ ст. з розробки науково обґрунтованої методики збору матеріалу. Першим до цієї проблеми звернулися вчені-етнографи, які пов'язали вивчення дитячого фольклору з дослідженнями всіх складових народного побуту.

Особливе значення для розвитку та дослідження дитячого фольклору мало визначення методики запису різних жанрів. У книзі Є. Звягінцева «Родиноведение и локализация в школе» (1923) вміщено методичні вказівки, як записувати дитячі ігри. Автор зупиняється на формах залучення самих дітей до роботи, наголошуючи, що таку роботу необхідно проводити так, щоб їх «вивчати з дітьми і через дітей» [6, с. 51].

Б. Соколов та Ю. Соколов розробили рекомендації для збирання творів усної словесності, у яких дитячому фольклору відвели спеціальний розділ. Вони окреслили коло проблем, які необхідно враховувати під час збирання матеріалу. Однією з основних вважали врахування вікових особливостей дітей під час запису матеріалу. Дослідники вказували на важливість виявлення і фіксації відношень між віковими групами дітей у селах, рівень активності та участь дівчат і хлопчиків в іграх. Важливо виявити сприйняття дитячих забав і пісень дорослими.

Виокремлюючи види дитячого фольклору, автори характеризують їх, підкреслюючи ті сторони, що цікавлять дослідників. Наголошуючи на

необхідності досліджувати етнографію дитинства, вони зазначали у програмі: «Вести дослідження творів усного мистецтва, відриваючи його від етнографічної основи, не тільки не доцільно, але фактично неможливо». Учені вважали, що кожен збирач має керуватися такими вимогами: 1) описувати предмет чи явище в динаміці, у процесі; 2) не захоплюватися маловідомим, збирати типове, звичне; 3) не поспішати з висновками [14]. Одночасно Б. Соколов розробив спеціальну програму для дослідження побуту, де вказував на необхідність збирання дитячого фольклору [13, с. 77].

Усе своє життя дослідженню жанрів дитячого фольклору присвятив професор Іркутського університету Г. Виноградов. У 20-ті роки за допомогою численних респондентів він зібрав унікальний матеріал, яким не володіла на той час жодна наукова установа. З 1915 року він почав друкувати статті та матеріали з результатами дослідження дитячого фольклору. Перша називалася «К изучению детских народных игр у бурят» (1915). Далі систематично виходили друком його праці: «Детская сатирическая лирика» (1924), «Русский детский фольклор: Игровые прелюдии» (1925), «Народная педагогика» (1926), «Детский фольклор в школьном курсе словесности» (1927), «Детская сказка» (1929), «Сечки» (1930). Результатом багаторічних спостережень ученого став «Детский народный календарь», де було надруковано календарні пісні, ігри, потішки, загадки та інші види дитячого фольклору в сезонній послідовності. У своїх працях учений створив цілісну концепцію світу дитинства. У книзі «Детский фольклор и быт» (1925) Г. Виноградов розробив широку програму спостережень [4].

Г. Виноградов довів, що дослідження дитячого фольклору має не тільки прикладне значення – для педагога, викладача-словесника воно є важливою науковою проблемою. Дослідник спеціально окрему увагу приділяв творам дорослих для дітей, покликаному «до життя педагогічними потребами» [4].

Активно досліджувати дитячий фольклор у 20-х роках ХХ ст. розпочала О. Капіца. За її ініціативою було створено першу в радянській Росії дитячу бібліотеку, основу якої склала бібліотека Учительського зібрання, що нараховувала більше 2000 томів дитячих книжок. Студенти Інституту дошкільної освіти Державного педагогічного інституту імені О. Герцена допомагали збирати і перевозити книжки з інших зібрань, конфіскованих під час революції. Поступово бібліотека стала не тільки найбільшим сховищем, але й центром, навколо якого об'єдналися всі, хто цікавився дитячою літературою в СРСР. Тут працювали В. Біанкі, О. Данько, Б. Житков, С. Маршак, К. Чуковський, які активно вивчали і використовували фольклорні матеріали.

О. Капіца започаткувала роботу центру вивчення і популяризації дитячої книги. Як писав згодом С. Маршак, «гуртку було призначено долею недовге, але надзвичайно змістовне життя», письменник називав його колискою радянської літератури [9, с. 157.]

Щороку студенти та учасники гуртка їздили в експедиції, з яких привозили записи нових текстів. Вони мали скласти основу задуманої О. Капіцою збірки російського дитячого фольклору. Мрія дослідниці не здійснилася, хоча і нині вона залишається актуальною.

У контексті українізації було розроблено низку програм для збирання етнографічного матеріалу з дитячого побуту, зокрема О. Курило розробила «Програму до збирання етнографічних матеріалів». Зібрані матеріали були надруковані Етнографічною комісією Всеукраїнської Академії наук.

У 20-х роках ХХ ст. було видано збірку «Дітські казки й загадки», укладач М. Лободовський, рецензенти О. Діхтяр та О. Бурачек.

У цей же період збирав дитячі казки К. Квітка, який у збірці «Українські мелодії» видрукував тексти коліскових, забавлянок, лічилок, закличок, звуконалідувань.

Л. Загледа підготувала монографічне дослідження с. Старосілля на Київщині, яке отримало назву «Побут селянської дитини». Це була перша спроба стаціонарного дослідження дитячого фольклору в Україні. Фольклористи високо оцінили роботу вченої. Сама вона в передмові визначила провідну ідею своєї праці: «Виявити якомога ширше всі з'явища дитячого життя, їх матеріальну та духовну культуру, показати роль і місце дітей в родині, у громадській структурі та господарстві даного села, все це разом складає окрему діяльну народного побуту, що ми називаємо побутом селянської дитини» [5, с. 12].

У 30-х роках дослідницька діяльність продовжувалася. Зокрема, М. Таранько опублікував збірку творів дитячого фольклору під назвою «Малий бандурист», куди ввійшли твори, які активно побутували в дитячому середовищі Галичини.

Вагомим внеском у дослідження дитячого фольклору стала книга Ф. Колесси «Усна народна словесність», яка вийшла друком у 1938 р. Учений ґрунтовно дослідив основні жанри українського фольклору, при цьому дитячі твори окремо не досліджував, розглядаючи їх у контексті загальної усної народної творчості [7].

Ґрунтовним дослідженням дитячого фольклору став збірник «Українські народні казки, легенди, оповідання і речитативні вірші для дітей» (Київ, 1939; упорядники М. Нагорний, М. Ісірович, Г. Сухобрус, А. Данилюк).

На жаль, ситуація в державі у 30–40-х років змінилася. Якщо дослідження фольклору більш-менш тривали, то дитячий фольклор було

вилучено з поля зору вчених. Про це свідчать матеріали посібника Ю. Соколова «Русский фольклор» (1941), з якого було вилучено розділ, присвячений дитячому фольклору.

Обмеження меж фольклористики текстологічної проблематики, примусова соціологізація призвели до того, що активне вивчення та збирання дитячого фольклору на багато років практично припинилося.

Відновлення широкої збирацької діяльності розпочалося лише у 60-х роках ХХ ст. Першою ластівкою стала публікація І. Колпакової «Сокровище народа» (1957).

У тому ж році В. Анікін видрукував збірник «Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор», в якому продемонстрував три історично сформовані напрями дослідження творів дитячого фольклору – історико-генетичне, філологічне і функціонально-педагогічне. Крім того, він висловив низку цінних зауважень про генезу окремих жанрів – лічилок, колискових пісень.

У 1962 році вийшов збірник «Український дитячий фольклор» (укладач В. Бойко). Фахівці критикували збірку за те, що вчений не завжди коректно підійшов до матеріалу, інколи взагалі дозволяв собі фальсифікації та підтасовки.

У 1984 році з'явився збірник «Дитячий фольклор: Колискові пісні та забавлянки» (укладач Г. Довженок). Збірник містить 1239 текстів колискових пісень та забавлянок. У додатках уміщено паспортизацію фольклорних творів.

Збірник «Дитячі пісні та речитативи» (К., 1991; укладач Г. Довженок) містить різні жанри народної поезії дитячого репертуару та охоплює період від ХІХ до кінця ХХ ст.

Після прийняття Україною незалежності значно підвищився інтерес до національної культури. Зокрема, у 2001 році М. Лановик та З. Лановик підготували підручник «Українська усна народна творчість». Це був перший за роки незалежності підручник, написаний на новій концептуальній основі. У ньому було представлено різножанровий фактичний матеріал, запропоновано нову періодизацію фольклору та класифікацію жарів з урахуванням сучасних досліджень історії, етнопсихології, культурології, міфології. Кожне явище народної творчості проєктовано на художню літературу [8].

Вагомим внеском у дослідження означеного жанру стала праця Н. Сивачук «Український дитячий фольклор» (К., 2003). У підручнику проаналізовано різновиди дитячого фольклору (поезію пестування, поза ігрові та віршовані жанри, дитячий ігровий фольклор, казки, загадки). Досліджено художні особливості фольклорних творів, подано автентичні зразки колядок, щедрівок, посівальник та колискових пісень [11].

Особливу увагу звернено на вжиткове значення українського дитячого фольклору, підкреслено його невід'ємність від практичної народної педагогіки, нерозривну єдність з такими важливими чинниками виховання, як рідна мова, духовні традиції, народні звичаї, моральні засади.

Помітним у сучасній фольклористиці студіюванням дитячого фольклору є статті С. Кулинича «Зрозуміти дитячий світ (Розшифрування таємниць сучасного дитячого фольклору)» (2003), «“Зловісні плями” в страшних оповіданнях дітей як культурний і психологічний архетип» (2003), «Сучасний дитячий фольклор у контексті ідеї життєтворчості» (2005) та Я. Левчук «Мистецтво дитячого словесного живопису» (1998), «Прогностичне начало в українському дитячому фольклорі» (1999), «Система координат українського дитячого фольклору (на матеріалі колискових, пестушок, потішок, забавлянок, ігрових пісень та віршиків, записаний у кінці ХІХ – на початку ХХ століття та сучасних записів)» (2005), «До інтерпретації мотивів смерті та страждання в українському дитячому фольклорі» (2006).

Окремі жанри дитячого фольклору розглядає І. Руснак у посібнику «Український фольклор» (К., 2010), де вміщено колискові пісні та дитячі ігри. Авторка подає узагальнену класифікацію дитячих творів:

- ⇒ зразки усної народної словесності, створені дорослими для дітей: колискові пісні, пестушки, утішки, чукикали, небилиці (перевертні), безкінечні казочки, скоромовки тощо;
- ⇒ твори, які перейшли до дитячого фольклору із загального народнопоетичного набуtku: казки, обрядові пісні (заклички, примовки, колядки, щедрівки, веснянки, гаївки), загадки, прислів'я, приказки тощо;
- ⇒ зразки усної творчості, які виникли і функціонують у дитячому середовищі: ігрові пісні, лічилки, жарти, дражнили, мирилки, безконечники-«нескінчухи», кричалки та інший «віршований галас» [10].

Такої класифікації дотримувалися В. Анікін, Е. Померанцева, В. Василенко та ін. Частина ж дослідників до дитячого фольклору зараховують сюди лише ті твори, які виконують самі діти (Г. Виноградов, Н. Андрєєв, В. Чічеров).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Узагальнюючи дослідження дитячого фольклору у ХІХ ст., можна стверджувати, що воно характеризується активним накопиченням фактичного матеріалу. З іншого боку, вкажемо і на перші спроби його теоретичного осмислення. Спочатку у вивченні дитячого фольклору домінував педагогічний інтерес, фольклор розглядався у поєднанні з можливістю його використання у виховному процесі. Кінець ХІХ ст. став

періодом найактивнішого збирання та дослідження дитячого фольклору в Україні. У ХХ–ХХІ ст. досліджували дитячий фольклор Г. Барташевич, В. Бойко, О. Дей, Г. Довженок, Л. Дунаєвська, Л. Йовенко, С. Маховська, О. Правдюк, Н. Сивачук, Л. Стрюк, О. Таланчук, П. Черемський, Ф. Яловий та ін. Утім, перелічені дослідження не є вичерпними, дитячий фольклор і надалі потребує активної фіксації і вивчення науковцями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авдеева, Е. А. Простонародные русские анекдоты. Детские колыбельные песни и приговорки / Е. А. Авдеева // Отечественные записки. – 1849. – Т. 63. – С. 240–246.
2. Бессонов, П. А. Детские песни. Свежей памяти кормилицы и нянюшки Василисы Зиновьевны / П. А. Бессонов. – М. : Тип. Бахметьева, 1868. – 258 с.
3. Бессонов, П. А. К вопросу о собирании и издании памятников народного песнотворчества / П. А. Бессонов. – М. : Унив. тип., 1896. – 76 с.
4. Виноградов, Г. С. Детский фольклор и быт. Программа наблюдений / Г. С. Виноградов. – Иркутск, 1925. – 84 с.
5. Заглада, Н. Побут селянської дитини. Матеріяли до монографії с. Старосілля / Н. Заглада // Матеріяли до етнології. – К., 1929. – Т. 1. – 260 с.
6. Звягинцев, Е. А. Родиноведение и локализация в школе / Е. А. Звягинцев. – М. – Л., 1923. – 104 с.
7. Колесса, Ф. Українська усна словесність : Загальний огляд і вибір творів / Ф. Колесса. – Львів, 1938. – Ч. 1 – 4 (22). – 643 с.
8. Лановик, М. Б. Українська усна народна творчість : підручник / М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. – 3-те вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2005. – 591 с.
9. Привалова, Е. П. У истоков / Е. П. Привалов // Я думал, чувствовал, я жил. Воспоминания о С. Я. Маршаке. – М. : Сов. писатель, 1971. – 504 с.
10. Руснак, І. Український фольклор : навч. посіб. / І. Є. Руснак. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 304 с.
11. Сивачук, Н. Український дитячий фольклор : підручник / Н. Сивачук. – К. : Деміур, 2003. – 288 с.
12. Смесь, 1769. – Кн. I. – С. 14.
13. Соколов, Б. М. Краевед за работой по изучению быта / Б. М. Соколов // Первые шаги краеведа. – Иваново-Вознесенск, 1919. – 96 с.
14. Соколовы, Б. и Ю. Поэзия деревни. Руководство для собирания произведений устной словесности / Б. и Ю. Соколовы // Новая Москва. 1926. – 256 с.
15. Ушинский, К. Д. Родное слово : книга для детей и родителей. Родное слово: для детей младшего возраста. Год первый. Год второй. Родное слово : книга для учащихся: совет родителям и наставникам о преподавании родного языка по учебнику «Родное слово» / К. Д. Ушинский ; сост. Н. Ермолина. – Полтава : Спасо-Преображенский Мгарский монастырь. – 448 с.

Стаття надійшла 01.10.2016 року